

Gündelik Türkçe Konuşmalarda Bireyin Stratejik Özne Konumlanması Ya Da Eylemine Göre Konumlanması: Sıradan Episodlara Dayalı Bir Analiz

Sibel A. Arkonaç*

İstanbul Üniversitesi

Strategical Subject Positioning or Taking Subject Positions According to One's Action in Daily Turkish Conversations

Özet

Bu çalışmada Türkçe sıradan konuşma episodlarında konuşma akışında konuşmacıların, "ben", "biz" konumlandırılmalarındaki kayışlar ile konuşmada eyleme dair inşa ettikleri anlamalar arasında tekrarlayan etkileşim kalıpları arandı. Bu kalıpların Türkçe konuşmalarda konuşmacıların tekilliklerini konuşma etkileşiminde nasıl kurdukları hakkında bir öngörü sağlayacağı düşünülmektedir.

Sıradan gündelik konuşma episodlarında konuşmacıların sıra alışları sırasında kullandıkları "ben" ve "biz" zamirleri arasındaki karşılıklı geçişlerin konuşma sırasında anlatılan/söylenen/ ifade edilen eyleme ilişkisi söylem analiziyle (discourse analysis) incelendi. Çalışmanın analiz birimini sıradan gündelik konuşmalar oluşturdu. Farklı zaman ve mekânlarda kaydedilen ve toplam sekiz saati bulan gündelik konuşma kayıtları söylem analizi yoluyla incelendi.

Analiz sonuçlarına göre eylemin özne tarafından tekil ya da çoğul halde sahiplenildiği ya da sahipsiz bırakıldığı durumlar ayrılmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Türkçe konuşma etkileşimleri, özne konumları, eyleme göre konum alış

Abstract

Turkish language syntactically gives more precedence to the action than subject does, so to analyse subject positionings and how change these positionings in the context will give us some further considerations about social constructions of Turkish speaking singularities. Therefore, this study examined interaction patterns that reoccurred between speakers' meaning constructions about the action and the shifts between pronouns of "I" / "we" and vice versa.

The relation between the speakers' pronoun shifts and their accounts about the action in their turn takings was analysed by discourse analysis. From total eight-hour daily conversational records which had recorded in different time and different contexts was analysed for the purpose of this study.

According to the analysis, there is differentiation where action is possessed by subject as "I" or "we" or not possessed at all. Rather than to possess the action, they tend to give their opinions about the actions.

Key Words: Turkish talk- in- interactions, subject positioning, positioning according to action

İnsanlar, ortak etkileşim alanı olan gündelik konuşma etkileşimlerinde sürekli dönüşüp değişen anlamlar inşa ederler (Edwards,1997; Edwards ve Potter, 2005; Potter, 2004; Shotter, 2004) ve içinde kendileri ile ilgili anlamlar, kimlikler inşa ederler, kısacası var olurlar (Wetherell,2001).

Harré'ye göre (1998) bu gündelik konuşma etkileşimleri içinde insanlar hem kendilerini hem de karşısındaki diğer kişi ya da kişileri sürekli ve değişen şekillerde belli konumlara yerleştirirler. Sürekli değişen bu konumlandırmalarda (positioning) kişiler o an için uygun gördükleri kendilik tanımları inşa ederler (Harré ve van Langenhove, 1999; Harré ve Mogghadam, 2003). Buradaki kendilik tanımını etkileşimin o sıradaki bağlamında şekillenir, bağlam değiştikçe bu tanımlamada değişir. Konuşma akışında kişi kendini değişen belli konumlara yerleştirirken aynı zamanda karşısındakini de değişen belli konumlara yerleştirir. (Harré, ve van Langenhove,1999). Bu sırada karşısındaki kişi bu konumlandırmayı ya kabul eder ya da reddeder ve kendini bir başka konuşma çeker. Etkileşimde inşa edilen kendilik tanımları bu sebeple değişkendir ve o etkileşimdeki diğer kişiyle(lerle) birebir bağlantılıdır. Karşılıklı söylenenler, konuşma etkileşiminde yeni bağlamlar yaratır. Bağlam değiştikçe bu tanımlar da her iki taraf için değişir. Bu da konum alışların değişmesine yol açar (Harré, Mogghadam, Cairnie,

Rothbart, Sabat 2009).

Gündelik hayatta kendi konuşmalarımıza baktığımızda kendimizi, susarak ya da birtakım laflar ederek onaylamadığımız şeyleri onaylarken veya hatanın kimde olduğunu bildiğimiz halde bunu doğrudan ifade etmeden konuşurken yakalıyoruz. Bu tarz tercihler konuşulan dil üzerinden akar, yaptığımız şey o an için gerekli gördüğümüz şekliyle, konuşulan dilde oyunlar oynamaktır (Wittgenstein,1953; Arkonaç,2008a).

Kişilerin konuşmalarında kendilerini ifade ederken oynadıkları dil oyunlarına ve seçtikleri konumlandırma stratejilere bakmak, bu dilin kültürü içinde yaşayanların ilişkiler dünyasında kendine ve birlikte yaşadığı diğerine ne gibi konumlar attettiğini, bunları nasıl ifade ettiğini ve bunları kendisi için nasıl meşrulaştırdığını gözleme olanağı verir. Kısacası kendilik tanımlarını seyretme fırsatı verir.

Wittgenstein, inşa edilen her anlamın, her gerçekliğin, kısacası kişinin kendini tanımlamasının konuşulan dille sınırlı olduğunu ileri sürer (1953). Bu sınırlardan biri de o dilin sentaksıdır. Dilin sentaksı, neyin neyi takip edeceği ya da edebileceğine dair bir kurallar sistemidir. Ama burada bu kurallar sistemi üzerinde durmayacağım çünkü istediğim ne sentaksa dayalı bir çözümleme ne de Saussure tarzı yapısalcı bir çözümlemedir. Wittgenstein konuşulan dilin sınırlılığı derken vurgulamak istediği, dilde oynanan

oyunların (sözgelimi konuşma esnasında kendinizden “ben” diye bahsederken “biz” demeye başlamanız gibi), kullanılan stratejilerin o dilin içindeki etkileşimlerle sınırlı olduğudur. Bu sebeple buradaki çalışmanın çerçevesi bu etkileşimle sınırlı olacaktır.

Bununla birlikte konuşulan dilin sentaktik yapısının, kişilerin karşılıklı konuşmalarında inşa ettikleri anlamaların niteliğine etkisini de göz önünde bulundurmak gerekir. Sentaktik olarak özneyi önceleyen bir dilde sözgelimi İngilizce konuşanların inşa ettikleri anlamalarla, sentaktik olarak eylemi önceleyen bir dilde sözgelimi Türkçe konuşanların inşa ettikleri anlamaların farklılık gösterebileceği düşünülebilir. Özellikle de “kendilerini konuşma şekilleri” farklı olabilir. Ama bu çalışmanın amacı böyle bir karşılaştırma değildir. Bu daha sonraki çalışmaların problemiğini oluşturabilir. Şimdiki araştırma sadece Türkçe konuşma etkileşimleriyle sınırlıdır ve böyle bir problematiğe giriş olarak düşünülebilir.

Türkçe konuşmalarda kişi, dilbilgisine uygun olarak, kendini ya da diğer kişiyi çoğu zaman eylemden sonra tanımlayandır, zamir-özne çoğu zaman gizlidir ve eyleme eklenir. (“Okula gittim”, “Akşam gelirken alışveriş yapıp geldi”). Özne nadiren cümle başında, eylemin sorumlusunu vurgulamakta kullanılır (“Ben göturdüm”, “Sen yaptın”). Öznenin konumunu genelde eylem belirler. Bu sebeple

Türkçede özneyi görmek için eyleme bakılır. Dolayısıyla Türkçe konuşmalarda dilin sentaktik yapısı kendimizi eylemin içinde eylemden sonra ifade etmeye yönlendirir (Arkonaç, 2008a). Ayrıca Türkçenin normatif kullanım kuralları da, semantik olarak, kendinizi geri planda tutarak konuşmanızı sağlar.

Türkçe konuşma eylemleriyle ilgili Tekdemir’in çalışmaları (Tekdemir, 2005, 2007) ilgi çekici veriler vermektedir. Konuşma analizi ile (bkz. Arkonaç, 2008b; Wooffitt, 2001) yürüttüğü çalışmasında aile ortamında, iş ortamında, arkadaş ortamında ve sokakta geçen gündelik konuşmaları inceleyen Tekdemir, (2005) Türkçe konuşma eylemlerinde insanların, karşılıklı doğru anlaşılmayı gözeterek ya da konunun kendisini gözeterek konuşmadıklarını gözlemiştir. Bu durum batılı örneklerinden çok farklıdır. Türkçe konuşmalarda insanlar hem kendi tekilliklerini, hem konuşma bağlamını, hem de karşısındakinin anlamalarını bir arada gözetme eğilimindedir (Tekdemir, 2007).

1980 ve özellikle de 1990 sonrası Türkiye’de liberal değerlere kayışla birlikte sosyolojik düzeyde gözlenen dönüşümler (Göle, 2009), kişiler arası gündelik etkileşimlerdeki dönüşümlerle bir bütün olarak tüm sosyal hayatın içinde gerçekleşmektedir. Gündelik Türkçe konuşma etkileşimleri dönüşümün seyredildiği mikro alandır. Burada, konuşanların karşılıklı anlam inşalarında birtakım dönüşümler sey-

redilmeye başlamıştır. Bir başka ifade ile kendinizi ön planda tutarak konuşması Türkçede normatif bir kullanım haline gelmeye başlamıştır (semantik dönüşüm). Konuşma etkileşimlerinde bireylerin kendi özne oluşlarını, tekilliklerini stratejik şekillerde ön plana taşıdıklarına işaret eden gözlemler vardır. Sözelimi Tekdemir, Arkonaç ve Çoker'in araştırmasına göre (2006), Türkçe gündelik konuşma pratiklerinde özne-zamir semantik olarak ön plana gelmeye başlamıştır. Kişi, anlam inşasında kendi konumunu ön planda tutmaya başlamıştır. Bu çalışmada konuşmacıların konuşma sırasında kendi konumlarını ön planda tutarken "ben ve biz" konumları arasındaki kayışları dikkatimizi çekmişti.

Bu makalede aktaracağım araştırmanın hedefi, özne-zamirin "ben/biz" kayışlarında fail konumu alma/almama stratejilerini ayrıntılı şekilde analiz etmektir.

Eylemi önceleyen bir dil olan Türkçeyi konuşan bireylerin içinde yaşadıkları toplumdaki dönüşümler sebebiyle kendi tekillikleriyle ilgili birtakım dönüşümler yaşadığı ortadadır (Arkonaç, 2009b). Makro düzeydeki (sosyolojik) dönüşümlerin mikro düzeyde (kişiler arası etkileşimde) "Ben" oluş yaşantısını ön plana taşıyarak kendi tekilliğini (kimliğini/benliğini/öznesini) inşa edişini dönüştürdüğüne işaret eden örnekler vardır (Arkonaç, 2009a, b). Özne zamirinin gizil yapılandığı ve de eylemin öncelendiği bir dilde bu

dönüşümün seyri, bireyselliğin inşası açısından, önemlidir. İlk veriler öznenin semantik olarak ön plana getirildiğine işaret ediyor.

Öyleyse konuşmalarda eylemin anlam inşası ile özne-zamirin tekillik inşası arasındaki ilişki semantik olarak ne gibi bir dönüşüme uğramaktadır? Bir başka ifade ile eylemi önceleyen bir dilde konuşan bizler, konuşmadaki eyleme dair anlam inşalarımız içinde kendilik konumlandırmalarımızı sözelimi benden bize, bizden bene kaydırarak ne yapmaktayız, neden yapmaktayız? Bu çalışmada konuşan kişilerin kendilik konumlandırmalarındaki kayışlarına bakarak, eylem inşası ile kendilik inşası arasındaki ilişkiyi gözlemeye çalışacağım. Bu gözlem, Türkçe konuşmalarda kişilerin kendi tekilliklerini inşa ederken kullandıkları stratejiler hakkında bilgi verecektir.

Çalışmanın analiz birimini gündelik konuşmalar oluşturmaktadır. Gündelik konuşma pratiklerinde konuşmacıların eylem inşası ile özne-zamir konumlanışları arasındaki ilişkiyi söylem analizi (discourse analysis) ile inceleyeceğim.

Yöntem

Bu çalışmada, çeşitli araştırmalar için farklı zaman ve mekânlarda kaydedilen (Arkonaç, 2009a, b; Tekdemir, 2005, 2007; Tekdemir, Arkonaç ve Çoker, 2006;) toplam sekiz saati bulan gündelik konuşma (doğal şekilde orta-

ya çıkan) kayıtları içinden beş alıntı söylem analizi yoluyla incelenmiştir. Söylem analizi (daha ayrıntılı bilgi için bkz: Arkonaç, 2006a, 2006b, 2004, 2008b; Edwards, 1997; Burr, 2003; Wetherell, Taylor ve Yates, 2001a,b) çok genel olarak, konuşma etkileşimi içinde tekrarlayan kalıpların aranması olarak açıklanabilir (Taylor, 2001). Bu sebeple analiz birimi birey ya da bireyler olmayıp karşılıklı konuşmanın kendisidir. Analist burada konuşmada kullanılan dilin kendisinden çok dilin nasıl kullanıldığı ile ilgilenilir bir başka ifade ile konuşulurken “ne yapıldığına” odaklanır. Bu sebeple dilin doğru ya da yanlış kullanımıyla veya konuşma sırasında ilgili bilginin doğru ya da yanlış kullanımı ya da aktarımıyla ilgilenmez. O etkileşim bağlamında “konuşulanla ne yapıldığına” bakar. Bu sebeple konuşmadaki etkileşim araştırmacının analizinde odak noktasıdır. Araştırmacı en az iki kişi arasında geçen konuşmalarda, konuşmacıların konuşma sıra alışlarına bakar ve konuşanların konuşma eylemlerinde kalıplar arar. Bu kalıplar, konuşma etkileşiminde konuşmacıların söylediklerinde bir düzen gösterecek şekilde tekrarlayan katkılarına göre tanımlanır.

Analiz birimi birey ya da bireyler olmayıp karşılıklı konuşmanın kendisi olduğu için bu çalışmanın verilerini birbirinden farklı doğal konuşma ortamlarında yapılan ses kayıtları ve bu ses kayıtlarının yazı dökümleri oluş-

turmaktadır. Ayrıca aynı konuşma verileri söylem analizine göre farklı amaçlarla tekrar tekrar yeniden incelenemediğinden (Taylor, 2001) çalışmada kullandığım ses kayıtları, benim ve meslektaşlarımın son dönemdeki araştırmalarında farklı araştırma sorularıyla (Arkonaç, 2009a, 2009b; Tekdemir 2005, 2007; Çoker, 2007; Tekdemir, Arkonaç ve Çoker, 2006) topladığı kayıt ve yazı dökümlerinden alınmıştır. Dolayısıyla bu araştırmanın hedefleri çerçevesinde bu ses kayıtlarına ve yazı dökümlerine tekrar geri döndüm ve aynı verilere bu sefer farklı bir araştırma sorusuyla yaklaştım; öznenin, konuşmada eyleme dair inşa edilen anlamalara göre kendini konumlandırmasında bir kalıp halinde tekrarlayan “ben” “biz” kayıplarını inceledim.

İşlem

Bu ses kayıtları her seferinde, dijital bir kayıt cihazıyla kaydedilmiş ve birbir yazıya dökülmüştür. Tüm konuşmalar kayıt sonrasında, araştırmanın hedefi açıklanarak, katılımcıların onayı ile analize alınmıştır. Katılımcının onay vermediği ses kayıtları imha edilmiştir. Ses kayıtları yazıya döküldükten sonra katılımcıların incelemesine sunulmuş ve tekrar onayları alınmıştır. Katılımcılara ait tüm bilgiler silinerek anonim hale sokulmuştur.

Bu araştırmada kullanılan ses kayıtlarının toplamı sekiz saatten fazla bir süreyi kapsamaktadır. Ses kayıtlarının yazı dökümünde ayrıntılar (sözgelimi

sesin yükselip alçalması, üst üste binen konuşmalar, “ee”, “ıı” gibi sesler, gülme, iç çekme vs gibi işaretlemeler), çalışmada konumlandırmalara bakılacağından, analizde göz ardı edilmiştir. Ses kayıtlarının birebir yazıya dökülmesi yeterli olmuştur.

Analiz

Yazı dökümlerini buradaki araştırma amacına uygun bir şekilde tekrar tekrar okuyup, konuşmacıların konuşma esnasında sıra alışları sırasında kullandıkları birinci tekil şahıs ve birinci çoğul şahıs zamirleri arasındaki karşılıklı geçişlerinde kalıplar olup olmadığına bakıldı. Bu geçişlerin konuşma sırasında anlatılan/söylenen/ ifade edilen eylemle ilişkisi arandı.

Yazı dökümlerinin tamamı çok fazla yer kaplamaktadır. Bu sebeple analiz, yazı dökümlerinin tamamında gözlenen konumlandırmalardan buraya örnekler alınarak açıklanacaktır. Bu örnekler, konuşma kayıtlarında gözlenen, tekrarlayan kalıpların örnekleri olarak seçilmiştir.

Bulgular

Bu çalışmada kişilerin konuşma esnasında kendilik konumlandırmalarındaki kayışlarına bakarak, eylem inşası ile kendilik inşası arasındaki ilişki incelendi: konuşma akışında, öznenin kendini konumlandırmasındaki “ben”, “biz” kayışları ile konuşmada eyleme dair inşa edilen anlamalar arasında tekrarlayan etkileşim kalıpları incelendi.

Konuşma esnasındaki konuşmacıların sıra alışları sırasında kullandıkları birinci tekil şahıs ve birinci çoğul şahıs zamirleri arasındaki geçişlerde eylemsel kalıplar olup olmadığına bakıldı.

Aşağıdaki ilk alıntı, bir yardımcı doçentin (YD), bir doçentle (D) seminer hazırlığı üzerine yaptıkları konuşmadan alınmıştır.

1. YD: ha bu durum olacak zaten birazcıkta beş beş böleriz. Oturum başkanlarını size sormadan imeyle **yazmıştım** oturma başkanları hanfendi unutmayın yazıyoruz **dedik** yani şu aşamada çünkü onu amet memet **değiştiririz** sonra diye hani **öyle yaptım öyle yazdım** haberiniz olsun.

2. D: Yok iyi yapmışsın biz de sana

3. YD: Phh ama yani o programda **yazılmayacak yazılsa bile değişir** diye **düşündüm** çünkü kim var diye yazmak iyce abes **olcak**

(Tekdemir, G., Arkonaç, S. A., Çoker, Ç. 2006)

Yardımcı doçent (YD) aynı sıra alış içinde yani konuşmanın ilk satırında kendinden “ben” diye bahsettiği cümlecikler kadar “biz” diye bahsettiği cümleciklere de çeşitli kereler girip çıkmaktadır. Katılımcı bu ilk sıra alışında kendini, yaptıklarının sorumluluğunu üzerine alan kişi olarak konumlandırmaktadır (“yazmıştım”, “öyle yaptım öyle yazdım”). Ama aynı

zamanda da ara cümlecikte kendini eylemin olumsuz neticelerine karşı da kanaat düzleminde “biz” yönünde belirsizleştirmektedir (“değiştiririz”). Son sıra alışında ise eylemin öznesi yoktur yani kimin yaptığı ya da yapacağı belli değildir (“değişir”). Sebebini ise dilin normatif kalıplarını işaretleyen, cümlelerin sonundaki öznesiz eylemde görmekteyiz. “Abes olacak”. Bu sebeple kendini, bu iki öznesiz eylem cümlecigi arasında kullandığı cümlecikle, kanaat düzlemine oturtmuştur. Kimin yazacağını kararını kendisinin vermeyeceğini/ veremeyeceğini işaretlemektedir.

2. Alıntı öğretim üyesi(H) ile öğrenci(Ö) arasında yapılacak bir ödev üzerine yaptıkları bir konuşmadan alınmıştır.

1. Ö. konuşmanın konusu belirli mi

2. H. ben **isterdim** ama şu an onu yakalamamız zor onun için sade (...) yakalamanızı **istiyorum** (...) yani işte eee neden ya da nasıl sorularını arayabileceğimiz konuşma **istiyodum** ama işte ölüm karşısında mesela deprem karşısında insanlar nasıl mı yani nasıl bu gerçeği tekrar realize ediyolar konuşmalarında o çok sofistike bişey olurdu

(Arkonaç,2009b)

Bu alıntı bir önceki alıntıda olduğu gibi konuşanlar arasında mevki farkının olduğu bir konuşma parçasıdır.

Ama yukarıdaki örnekten farklı olarak öğretim üyesinin öğrenci karşısında “ben”, “biz” kayışları ilgi çekicidir. Burada öğretim üyesi aynı sıra alış içinde kendinden hem “ben” hem de “biz” olarak bahsetmektedir. Ben derken bir kanaat, fikir öne sürmektedir (“isterdim, “istiyorum” “istiyodum”). Ama eylemi işaretlemesi gerektiğinde “biz” diyerek sorumluluğu kendinde belirsizleştirmektedir, “bize” atmaktadır (“yakalamamız”, arayabileceğimiz”).

Aşağıdaki 3. Alıntı bir fokus grupta mülakatçı ile katılımcı arasında geçen bir konuşmadan alınmıştır. Mülakatçı (M) doğrudan katılımcının(E) kendisini işaretlediği halde katılımcının kendini konumlandırma stratejisi ilginçtir:

1.E: yani ergenekonu yönetenler şu anda bazı güçleri türkiyeye hakim olanları yönetiyo mu yönetmiyo mu yani çok böyle mı ( ) karmaşık bişey aslında

2.M: bu dış güçler **dediğin** kim olabilir

3.E: kim olabilir

4.M: ya **sence** kim

5.E: amarika **diyoz biz** ama amarika içerisinde amarikaya yani hakim olan (...) kişiler de olabilir farklı kişiler de olabilir yani

(Arkonaç, 2009a)

Mülakatçı (ikinci sıra alışta) katılımcının kendi cevabını doğrudan talep ettiği halde katılımcı ancak be-

şinci sıra alışında o da “biz” diyerek soruya cevap vermektedir. Konuşmacı karşı taraftan beklenen “Ben” deme eyleminde sorumluluğu “bize” atarak kendini belirsizleştirmektedir.

İki arkadaş arasındaki bir konuşmadan alınan 4. alıntıda ise eylemin olumlu ya da olumlu oluşuna göre konumlandırma stratejisi değişmektedir.

1. E.mecburen faranjit
2. K.(.1)ay::
3. E. [öğretmensin
4. K. [nası tebeşir yuttum bu hafta zaten↑ (.2) bi de hani yaramaz oldukları hafta biraz
5. K.yoruluyor**rum**↓(.2) bu hafta abarttılar(.2) geçen hafta iyiy**dik** (Arkonaç,2009b)

5. sıra alışta K yorulduğunu çünkü öğrencilerin abarttığını söylerken, “ben” zamirini “yorulmakla”, onlar zamirini “abartmakla” eşlemektedir. Eylemler burada olumsuzluk içeren eylemlerdir. Ama aynı konuşma sırasında bu sefer, geçen haftanın iyi gidişini öğrencilerle kendisini “biz” zamirinde bir araya getirerek açıklamış, olumlu eylemin artı değerini onlarla kendisi arasında belirsizleştirerek ortak kılmıştır¹.

5. alıntıda ikisi kadın(K1 ve K2) biri erkek (E) üç kişi akşam yemekte,

¹ Tekilliğin buradaki inşasının aynı zamanda hoca-öğrenci iktidar ilişkisi üzerinden de okunabileceği aşikârdır.

içtikleri çorba hakkında konuşmaktadırlar.

1. K2.güzel **olmuş** çorba
2. K1.hı
3. K2.çorba çok güzel **olmuş**.
4. E.hı hı kesinlikle
5. K1.afiyet olsun
6. E.harika yani her şeyiyle
- 7.K1.beğenmiyodun sen ama
- 8.E.hı::m:: çok güzel olmuş
- 9.K1. [içinde ne var dün iğrenç bi şey yedim falan (.4)
- 10.E.tuzu da tam(.) vallahi
- 11.K1.yağlı **olmamış mı**
- 12.E.yo::(.) hiç (.)yağı algılamadım bile↓ (.4)
- 13.K1.afiyet olsun
- 14.E.kıvamı tam **benlik** ya (.) yani ben çok severim böyle(.) yoğun çorbaları
- 15.K1.daha yoğun**du** da **ben** su **ekledim** ona
- 16.E. [bi kere su gibi oluyo
- 17.K1.çok katı **olmuştu** (Arkonaç,2009b)

Çorbayı yapan 15. sıra alışa kadar belli değildir. K1 15. sıra alışında cümlesinin başlangıcında çorbanın daha yoğun olduğunu belirtirken (“yoğundu”), öznesi-zamiri çorbanın kendisi olan bir kanaat ifadesi kullanmaktadır. Böylelikle çorbanın beğenilmeyen halinin sorumluluğunu almamaktadır. Ancak çorbaya su

ekleyişini belirten cümlecikte, doğrudan kendini işaretleyen “ben” zamirini kullanarak eylemi sahiplenmiştir. Bu suretle çorbanın beğenilen hale gelişindeki rolünü belirginleştirmiştir. Devamında 16. sıra alıştırma, erkek konuşmacının çorbaya su katışla ilgili sıra alışıyla üst üste binen sıra alışındaki yorumuna karşılık çorbanın eski halinden bahsederken gene sorumluluğu üzerine almamıştır. Öznesi-zamiri çorba olan bir kanaat belirtmiştir (“çok katı olmuştu”).

K1, K2 nin 1. ve 3. sıra alışlardaki “beğendim” ifadesine rağmen ancak 14. satırda E’nin çorbanın kıvamını beğenmesini açıkça söyleyiş üzerine çorbayı yapmanın sınırlı sorumluluğunu yüklenmiştir.

Türkçede, normatif kural olarak yemeği yapanın kendi tekilliğini geriplanda tutması beklenir. Burada K1 de aynı şeyi yapmaktadır. Dolayısıyla bu alıntı, normatif kuralların işleyişi açısından da okunabilir. Bununla birlikte burada dikkat edilmesi gereken, bu normatif kuralın işletilmesinde oynanan dil oyununun inşa edilmiş niteliğidir. K1 çorbayı üçüncü tekil şahıs zamiri ile işaretlemekte ve çorbanın niteliğini (yağlı olup olmayışını) bu zamirin eyleminin neticeleri üzerinden (yoğun kıvamlı çorba oluşu) konuşmaktadır. Sanki çorba kendini pişirmiştir, yağlı olup olmaması ya da yoğun kıvamlı olup olmaması onun icra ettiği bir eylemdir.

Sonuçlar

Bu araştırmada konuşmacıların konuşma akışında, kendilerini konumlandırmalarındaki “ben”, “biz” kayışları ile konuşmada eyleme dair inşa ettikleri anlamalar arasında kalıp halinde tekrarlayan etkileşimleri incelendi. Nitekim bulgular “Ben”, “biz” zamirleri arasındaki karşılıklı kayışların ve bu kayışların eylemin anlamının inşa edililişyle ilişkisinde tekrarlayan birtakım kalıpların varlığı gözlenebilmektedir.

“Ben” zamirinin kullanıldığı ifadeler genellikle edim olarak inşa edilmiş kanaatlerdir. Kanaat, düşünce, fikir gibi eylem işaretlemeyen bir tavır ya da duruş belirten fiiller, tekil özne zamiri ile ifade edilme eğilimindedir.

“Biz” zamirine kayışlar, genellikle eylemin sorumluluğunun tek başına yüklenilmediği/ bunun tercih edilmediği ifadelerdir, “yapalım edelim” denmektedir. Eğer eylemin normatif sorumluluğu son derece belirginse “ben”, “biz” zamirleri her iki anlamda da ortadan kalkmaktadır, “yapılır, edilir”.

Gündelik Türkçe konuşmalarda kişinin kendini konumlandırmasında sözün icra edici (performative) gücü önemli bir ölçüt gibi görünmektedir. Eylemin “ben” ya da “biz” şeklinde sahiplenildiği ya da hiçbir şekilde sahiplenilmediği şartlara, kişinin tekilliğini inşa stratejileri olarak bakılabilir. Ya da bir başka ifade ile hangi durumlarda nasıl bir konum alacağına dair tekilli-

ğini kendi tasarrufunda bulundurmaktadır. En önemlisi ise eylemin anlam inşasında tekil birey konumunun gerekli olmayışıdır. Sahipsiz eylemler inşa edilebilmektedir. Bu inşa oyunu stratejik şekilde oynanmaktadır. Normatif sorumluluk apaçık belirdiğinde, eylemin faili belirsiz bırakılabilmektedir. Böylesi bir stratejiyi neden ya da ne gibi bir amaçla kullandığı şimdilik bu araştırmanın çerçevesi dışında kalmaktadır.

Tartışma

Türkçe konuşmalarda kişinin kendini semantik olarak ön planda tutmaya başlaması modern anlamda bireyselliğin tezahürü olarak anlaşılmalıdır. Burada gözlenen tekil birey oluş başka bir zeminin stratejileri gibidir (Arkonaç, 2004, 2006b, 2008). Kişi eylemi sahiplenmekten ya da üstlenmekten çok eyleme dair kanaatlerini vurgulamayı ön planda tutma eğilimindedir. Ayrıca kişi, eylemi üstlenmesi gerektiğinde tekil özne pozisyonunu bırakarak çoğul özne düzenine geçebilmektedir. Yani eylemin özne işaretini “ben” zamirinden “biz” zamirine kaydırarak kendini belirsizleştirebilmektedir. Eylemin özne tarafından tekil ya da çoğul halde sahiplenildiği ya da sahipsiz bırakıldığı durumlar *ayrışmaktadır*. Dolayısıyla burada, eylemin inşa edilen anlamının niteliğine göre stratejik hareket eden bir tekillik inşasından bahsetmekteyiz.

Ayrıca, konuşmadaki karşılıklı anlam inşasında kendini ayrıştırmanın,

özerkleştirmenin stratejik tercihe bağlı olmasını, anlam inşasında argümantasyonu tercih etmemesi ile de ilişkilendirmek mümkündür. Sözgelimi Çoker’in (2007) araştırmasında konuşmacıların, özne pozisyonu almadan, birbirinden bağımsız olabilecek argümanları yan yana getirebildikleri görülmüştür. Çoker (2007) üretilen argümantasyonların, rasyonel zeminden ziyade irrasyonel (korku, tehdit) zeminde öznesiz inşa edildiklerini öne sürmektedir. Bir anlamda buradaki konuşmalarda öznenin rasyonel ve nesnel argüman sunuşu yoktur. Tersine, rasyonel ve irrasyonel olanı iç içe inşa ederek şahsi kanaatler ifade eden tekillikler yaşamaktadır.

Buradaki tekilliğin, batılı modernizm ve bireysellikten farklı olarak, buradaki modernist dönüşümün (Göle, 2009) kendine özgülüğünde anlaşılacağı muhakkaktır (Arkonaç, 2004, 2006a, b).

Kaynakça

- Arkonaç, S. (2009a). *Politik gündemlerin medya söylemleri ile halkın söylemlerinde etkileşimi: Sosyal psikolojik düzeyde bir söylem analizi* 1844 numaralı İstanbul Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi
- Arkonaç, S. (2009b). *Türkçe konuşmalarda inşa edilen kendilik*. ODTÜ Psikoloji Topluluğu Psikoloji Günleri 11–13 Mart 2009, Ankara
- Arkonaç, S. (2008a). *Psikolojide insan modelleri ve yerel insan modelimiz*. Ankara:

- Nobel Yayınevi.
- Arkonaç, S. (2008b). *Sosyal psikolojide insanları anlamak: deneysel ve eleştirel yaklaşımlar*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Arkonaç, S. (2006a). Psikolojinin değişen paradigması ve değişmeyen sorunları. *Türk Psikoloji Bülteni*, 12 (39) 1-12.
- Arkonaç, S. (2006b). Psikolojik bilgide yerel insan tasarımı. *Türk Psikoloji Bülteni*, 12 (39) 13-20.
- Arkonaç, S. (2004). Gerçekliğin sosyal inşasında kartezyen olmayan özne. Arkonaç, S. (Ed.). *Doğunun batının yerelliği: bireylik bilgisine dair*. (249-273). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Burr, V. (2003). *Social constructionism*. London: Routledge.
- Çoker, Ç. (2007). *Bir Sosyal Fenomenin Değerlendirilmesi Üniversite Öğrencilerinin Kullandıkları Söylemler Ve Kaynakları*. İ.Ü.Sosyal Bilimler Enstitüsü yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Edwards, D. & Potter, J. (2005). Discursive psychology, mental states and descriptions. In H. te Molder & J. Potter (Eds.) *Converstaion and cognition*. (241-259). Cambridge: Cambridge Press.
- Edwards, D. (1997). *Discursive and cognition*. London: Sage.
- Göle, N. (2009). *İç içe girişler: İslam ve Avrupa*. İstanbul: Metis yayınları.
- Harré, R. (1998). *The singular self: An introduction to the psychology of personhood*. London: Sage.
- Harré, R. & van Langenhove, L. (1999). *Positioning theory: moral contexts of intentional action*. Oxford: Blackwell .
- Harré, R. & Moghaddam, F. M. (2003). *The Self And Others: Positioning Individuals And Groups In Personal, Political, And Cultural Contexts*. Prager
- Harré, R., Moghaddam, F., Cairnie, T. P., Rothbart, D. & Sabat, S. R. (2009). Recent advances in positioning theory. *Theory and Psychology* 19(1) 5-31.
- Potter, J. (2004). Söylemsel psikoloji ve söylem analizi. S. Arkonaç (Eds.) *Doğunun batının yerelliği: bireylik bilgisine dair*. (65-92). İstanbul: Alfa Yayınları
- Shotter, J. (2004). Sosyal inşacılığın ötesinde: kartezyen özne ve faili yeniden düşünmek ve yeniden cisimleştirmek. S. Arkonaç (Eds.) *Doğunun batının yerelliği: bireylik bilgisine dair*. (161-199). İstanbul: Alfa Yayınları
- Taylor, S. (2001). Locating and conducting discourse analytic research. M. Wetherell; S. Taylor & S. Yates (Ed.). *Discourse as data: a guide for analysis*. London: Sage Publication.
- Tekdemir, G. (2005). İnsanlar arası ilişkilerde anlamın birlikte inşası. Yayınlanmamış doktora tezi İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tekdemir, G. (2007). *Türkçe Gündelik Konuşmalarda Strateji Yokluğu*. 1. Yüksek Lisans Psikoloji Öğrencileri Kongresi, 21-24 Haziran, İzmir Ekonomi Üniversitesi, İzmir.
- Tekdemir, G. Arkonaç, S. & Çoker, Ç. (2006). *Konulandırma teorisi: Türkçe seyreden konuşmalarda konumlanışlar*. 14th Ulusal Psikoloji Kongresi, Ankara, Türkiye.
- Wetherell, M. (2001). Themes in discourse research: The case of Diana. M. Wetherell; S. Taylor & S. Yates (Ed.). *Discourse as data: a guide for analysis*. London: Sage Publication.
- Wetherell, M., Taylor, S. & Yates, S. (2001a).

- Discourse theory and practice: a reader.*
London: Sage Publication.
- Wetherell, M., Taylor, S. & Yates, S. (2001b).
Discourse as data: a guide for analysis.
London: Sage Publication.
- Wittgenstein, L. (1953), *Philosophical Investigations*. Trans: G.E.M. Anscombe,
Oxford: Blackwell.
- Wooffitt, R. (2001). *Researching psychic practitioners: conversation analysis.*
M. Wetherell; S. Taylor & S. Yates (Ed. b).
Discourse as data: a guide for analysis.
London: Sage Publication.